

שניהם הרי תנאים לירי בלבול ותקשה לנו למצוא את המקרא המבוקש. אבל, לאמתי של דבר, קושי זה אינו קושי כלל וכלל. יש עצה לנו לסלקו: כל ספר יהא חלוק לפי תיחות בלבד ומימינו של כל עמוד ועמוד, לפי השורה ובאמצעותה (לפי הצורך) יהא מסומן מיני הפסיק שבפתיחה; ומיני הפתיחה שבספר יהא רשום למען ובאות של הכתב המרוכב; ומיני הקפיטלים ופסקיהם יבוא משמאלן של השורות שבעמוד ובכתב רשמי, או בכתב משיטא, אי בקפדנות. משעשה כך נחיל לסמן להבא תיבה או פסוק או ענין בכל ספר שנכתוב לפי חלוקה זו; ואף את "מראי המקומות" שבכל מיני הספרים שעד היום ושכלל ספריהם של הנונים, שיהיו נגדרים עוד אחר חלוקתם שלהם, נמצא מיד בלא יגיעה. אף הקושי למצוא מקומה של כל פתיחה אינו גדול כל כך, ומקומותיהן של הפרטיות הפתיחות והסתומות מצויים אף הם בספרים. כבר יגעו כמה חכמים שבנו ומצאו וסדרו את הענין (18). אפשר שלא נכבשה עדיין הרך כראוי—ועמלו החכמים שבדורנו ויבכשו הם כל צריכה! אם תהא באיזה מקום איזו טעות בשקול הדעת, הרי לא תהא הטעות נסה והרעה לא תהא גדולה, כשם שהן עכשו! ובמעשנו זה הרי נחווה, סוף סוף, למקורנו שלנו, ולא נעמוד על יד מקור שזרים עכרוהו.

חובה זו מופלת ביותר על חכמי החזרה והמרע שבירושלים. אל תרמי את ידכס, אל תתרשל ואל תזניח: עוד את הדברו העבירו מעלינו את הבושה הלאומית, כפרו פשענו שאנו פושעים מאות שנים לכתבי קדשנו, נאלום מגלותם ופרדם משבכם בין הנונים, החזירו את העטרה לישנה, תנו לנו את המקרא בצורתו העתיקה המתודשת לפי רוחנו ולפי טעמנו—ויהא רוח בעולמנו שלנו ובכל העולם כולו, לתפארת ולכבוד לאומה שזכתה לנו

(18) למשל מאיר איש שלום (השלח" כרך ג', גמורת זרי) ופינפר (בסי הגיל, בעמ' 77-83 ובצ' 120-155).

ויוסיפוס שקדמו לרבי מאיר, אך כבר בפרק זה עלינו להזכיר כי שניהם אוטורים שהתכלת היא כמראה הרקיע. ומלשונות שניהם ניכר שאף הם אינם נשמעים חדשות אלא דבר פשוט וגדול לעין כל אדם ושכל עיקרם לא נתכוונו אלא להרגיש שהתכלת של מקדש סרסות על השמים; גם רכז זה מסתבר מאד שהיה דרשה עתיקה מקובלת בבית מדרשם של דורשי רשומות, ולא עוד אלא שלדעתו יש לנו ידים מוכיחות בכריתות מפורשת שאותו הרמו קדמון הוא מאד. הרי לנו כריתות להלכה ולמעשה בכריתות הציצית שהפוחת לא יפוחת משבע... כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעין וששה אורין שביניהם— מנחות ל"ט, ע"א) (ע"ין רש"י). כריתות זו נשנית בלי שום מחלוקת, רחוק שהלכה זו נולדה תחלה במאמרו של ר' מאיר, ונתקבלה כיכ במהרה למעשה בפשטות ובכלליות כזו כבר בימי התנאים. יותר מסתבר לדעתו, שהלכה זו מוצאה מהקנים הראשונים שכבר בימיהם פשטה דרשה זו שהתכלת סרסות לשמים. (ע"ין ג"כ בשו"ת הרשב"י, ח"ק שני, דפוס ויניציאה סימן תשנ"ו). אמרו של רבי מאיר הגיע לנו בנוסחאות שונות ואלו הן על סדר אי"ב: א) מנחות מ"ג, ע"ב, ב) חולין פ"ט, ע"א, ג) גמטה י"ז, ע"א ד) ירושלמי ברכות פרק א' הלכה ב', ה) ספרי פ' שלח, ו) מדרש רבה נשא, ז) מדרש רבה פ' שלח, ח) מדרש תהלים סוף מוסור כ"ד, ט) שם צ', ו) ילקוט שמעוני תהלים מוסור צ'. על הנוסחאות ד' ו' ט' ו' יש לעמוד ביחוד, מפני שבהן נזכר דמיון של תכלת לעשבים, דבר המעורר קצת תמיהון, ואולם בנקודה זו אין הסכמה גמורה בין אלו הנוסחאות. בנוסחא ד' נאמר שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע; וכן הוא בנוסחא ט', אבל בנוסחא ו' וננוסחא ז' הנורא היא שהתכלת דומה לעשבים אלא שבנוסחא ו' העשבים דומים לים והים דומה לרקיע" ובנוסחא ז' נשמט ים לגמרי— העשבים דומים לאילנות, אילנות לרקיע" וכו'. כבר בראשית העיון יקשה הרי מאחר שנקודת הכושר במאמרו של ר' מאיר הוא הדמיון לרקיע. שדומה לכסא הכבוד, למה בא הדמיון לים תחלה ומה הוא משמש? מפני מה לא אמר ר' מאיר בקצרה "שתכלת דומה לרקיע וכו'"? אסנם במדרש רבה פ' שלח (נוסחא ז') כרשיבתנו לע"ל) נאמר כך, ואם נלך אחרי הכלל שהניחו המבקרים כי נוסחא היותר קצרה היא היותר קדומה היה לנו לקבל נוסחא זו לעיקר, אבל רחוק מאד בעיני שדוקא במקור מאוחר כזה נשתמרה הגירסא העיקרית ובמקורות הקדומים כ"כ, התלמוד הירושלמי הספרי, התלמוד הבבלי, הלך הוספות מאוחרות. רש"י הרגיש בקושי שיש כאן וזנהו מצהירו: איצטריכו כל הני משום התכלת לא דמי

הרב ד"ר יצחק אייזיק הלוי הרצוג  
 הרב הראשי למדינת אירלנד החפשיית

## התכלת בישראל \*

(חקירה ארכיולוגית)

### מראה התכלת

א.

כבדי להגיע לירי מושג כרוז מראה התכלת צריכים אנו להתכונן בספרות התורנית וגם בספרות החלוצית העתיקה כמקור ישראל ובמקורות חיצונית. לחקף על הקורא נחלק את העיון הזה לשניים: א) מראה התכלת בספרותנו התורנית.

בתור חוליא בשלשלת הרמיון של תכלת לכסא הכב  
 נגש לפתרון חידה זו נעביר לפני הקורא בקצור ננ  
 היסודות העיקרים שעליהם בנויה מסקנתנו בהגדרו  
 התכלת עפ"י כסודת הראשונים. על הקורא לעת  
 מקום בההר"י אריכות בענין כזה ולפלוט במו"ס י  
 ותירוצים, בנינים וסתירות. כל מה שיבוא כאן הוא  
 מן התמצית. כשיזכיר ד' פרסם בדפוס את חבור  
 על התכלת והארמון, הדן בנושא זה מכל הצדדים וה  
 הלכה ואנדה, ארכיולוגיא, מדעיהטבעי, פיזיולוגיא וכו'  
 אוכל להשיע רצון במלוא הסובן. לעת עתה ההכרח  
 בסוגט מן המועט הכולל את המרובה.  
 לעיקר יסודי אני כניח, שעלינו לעכת בעקב  
 הגדול הרמב"ם, אותו הענק הרוחני שהעמים על ש  
 האחריות הענקית לקבוע את ההלכה לדורו בכל התו  
 שהיא אחריות יותר גדולה מלחבר פירושים בלבד,  
 ודקדק לא רק בהלסוד הבבלי אלא גם בירושלמי ו  
 ושהוא פוסק לפעמים על פיהם, ולא עוד אלא שלפ  
 כל חבורי הנאונים ופירושיהם, שרובם היו דברי  
 רז"ל. (עיין גם מן מדרש רבה במדבר ד': לך ה  
 תכלת מלמעלה פניו כנגד הרקיע הדומה לו וכו').  
 בהלכות ציצית ובהלכות כלי המקדש וכו' וז  
 המשנה בכמה מקומות (חז"ן מסקום אחד כי  
 טריפות שנשחטש בחתקתקה ותיקנו כבר הגו  
 מרגליות בקונטרס הראיות סימן כ) יוצא לנו כרוז  
 שהתכלת היא, מצד אחד, מראה כחול כדמות הרקיע  
 לעין השמש בתהו"ו, של רקיע" ושהוא, מאידך גיס  
 הצבעים הנוטים לשחור, הזה אומר שהתכ  
 מראה כחול עמוק נוטה לשחור (טיעף-שווא  
 deep dark blue). (והיינו מראה הרקיע של אי  
 לשחרות התכלת ביחוד, כבר יש לנו רמז ברור בכ  
 "רא" ב"ר שמעון אומר... תכלת ע"ש שנחללו  
 בכבודות שנאמר ויהי בחצי הלילה וכו' ועיין ש  
 רש"י הטובא לע"ל). ראוי להדגיש, שבשום מקום א  
 מזכיר דמיון התכלת לים, ולא עוד אלא שהוא כדק  
 בהיותו קובע את ההלכה, ואינו משתמש במלה  
 "דומה" (כמו שמצינו במאמרו של רבי מאיר שו  
 אנדה), אלא בכ"ף השווי. "כעין הרקיע" וכו'. רב נ  
 מביא את מאמרו של רבי מאיר בנוסחה הבבלי.  
 דומה לים וים דומה לרקיע" ואומר בפירושו שהת  
 מראה השמים, נכובא כפרקנו הקודם, ולא חש כ  
 התכלת לים תהה. רב סעדיה נאון, אביהן של ישר

טעם זה למה כאן, הלא התכלת אינה דומה כ"כ לרקיע  
 אלא דומה יותר לים והיה מההכרח להתחיל ברמיון לים  
 והמים לרקיע בדומה לדומה? אכן אם נחדור לעומק כוונה  
 רבינו אין זו סתירה אלא הוספה. אם אמנם התכלת אינה  
 דומה כ"כ לרקיע אלא דומה ביותר לים, הרי מכיון שטעם  
 מצות תכלת בציצית הוא להזכורנו את השמים ועי"ז את  
 מחזה כסא הכבוד, מפני מה לא צותה תורה לתת עלציצית  
 הכנף פתיל של צבע שדומה דמיון נסור למראה הרקיע?  
 אפשר למצוא תירוץ אחר לקושיא זו אבל תירוצו של רש"י  
 כנראה מרובו במלים הללו: "דומה לים שנעשו כו נסים  
 לישראל, כלומר, תכלת עדיפה מפני שיש בה שנים רמז לים  
 שנעשו כו נסים לישראל והיא ג"כ מזכירה לנו את הרקיע  
 וכו', כי הים דומה לרקיע. תרומתו איתנייהו בה'. יש להוסיף  
 כי רמז זה לנסים שנעשו על הים לא חדש רש"י מדעתו  
 אלא הוציאו בן הספרי: "אלעזר בר"ש אומר למה נקרא  
 שמה תכלת על שם... ד"א על שם שכלו המצרים בים".  
 אין ספק שהכוונה היא שנקראה תכלת מפני שגוונה דומה לים  
 והיא מזכירה קריעת ים סוף שבנס זה "כלו" המצרים ודורש  
 תכלת כגזרת "כלה". אמנם יש בפירושו של רש"י חידוש,  
 והוא הרכבת דרשה זו במאמרו של רבי מאיר ככד' להרין  
 את הקושיא שלמעלה. אם נשים לנו פירוש רש"י לקו בהבנת  
 אותן הנוסחאות המאריכות בלשונן במאמר ר' מאיר תצא לנו  
 תולדה מזרה ומתמיתה. "תכלת דומה לים וים דומה לעשבים  
 ועשבים דומים לרקיע" וכו'. לפי פירוש רש"י הנ"ל יתחייב  
 שמראה עשבים דומה יותר לרקיע ממראה הים וזה מוכחש  
 מן המציאות. לא רק בארץ ישראל ובמזרח בכלל אלא אף  
 בארצות המערב. ועוד תגדל המבוכה בשל הנוסחאות "תכלת  
 דומה לעשבים והעשבים דומים לים והים לרקיע וכו'—תכלת  
 דומה לעשבים ועשבים דומים לאילנות ואילנות לרקיע וכו'.  
 לפי הנרסאות הללו (ע"פ פירוש רש"י הנ"ל) הרי התכלת  
 בעיקרה מראה "גרוין", וזה מוכחש מהמסורת הפשוטה בכל  
 ישראל שנשתמרה בכל התרגומים שכחב ושבעל פה בלמוד  
 התינוקות בבית רבן. כן למדנו בחדר: תכלת—בלויע וואה"ל.  
 בכלל נראה שרש"י צייר לעצמו לפעמים את מראה התכלת  
 מהסוג "גרוין-בלווא". ואם כי אין ראיה מפירושו לשמות כ"ה  
 "תכלת צבע ירוק", מפני שבלשון חכמינו ירוק כולל כחול  
 (בלווא) (עיין להגמא ירד"י סי' ל"ה וכו' וכו'). יש ראיה  
 מפירושו לברכות ט' ע"ב ושם נ"ז ע"ב. עפר אני תחת כפות  
 רגלי מאורן של ישראל, אבל רוח מבינתי הדלה לוחש לי  
 כי רבינו מאורן של ישראל, אב"ר רוח מבינתי עיניו באותם  
 הימים המסוכים האירופיים שהכ"ר בהם, הנוטים באמת

הכותים והקראים והוא דבר שהצדוקים סודים בו. (וזכר לדבר הוריות דף ד' ות' וכו'). זה עשרים שנה היה לי משא ומתן ספרותי בענין התכלת עם יעקב בן אהרן הכהן הגדול לעדת השמרן בשכם" והוא הודיע לי כי נשתמרה אצלם המסורת על מראה התכלת בספרי דתם ובעל פה שהוא כמו השמיים ושכך מפורש בכתבי גדולי רבותיהם, אב חסדה הצורי ואב סבוה בן סעד הדפני, שהתכלת הוא צבע (אלאורק) הפתוח... אסכננוק"י הוא מראה השמיים. מפרשי התורה מהקראים גם הם מגדירים כך את מראה התכלת. הראב"ע בפירושו שמות כ"ה מביא דבריו ופת הקראי כי התכלת הוא כדמות שהרות שהוא תכלית כל הצבעים וחולק עליו באברו וואנו נסמוך על רז"ל שהוא ירוק". אכן כבר הראנו שרז"ל אמנם חשבו מראה התכלת לנוטה לשחרות ולפיכך אין בנקודה זו נגוד כבוד יפה למסורת רז"ל, ואולם כונת הראב"ע לא נתחזרה לי — היכן מצא כרז"ל מפורש שהתכלת הוא ירוקי ומה המובן של ירוקי? כאן — מראה עשבים (גרון) או מראה כחול (עין) לעיל בהוראת המלה ירוק) — בלויא? אפשר שראב"ע מרבו למדרשים הניז' הפרטים תכלת לעשבים. יהי איך שיהי כבודו של הראב"ע גדול מאד בעינינו, אבל לא מפיו אנו חיים. כנוגע לפירושו של יפת שראיתו בביבליומיקה הנציונלית בפארין, כבר הזכרתי בפרק הקודם שאותו הקראי סגיש שהתכלת הוא מראה השמיים וכשאומר שנוטה לשחרות כונתו גלויה וברורה שהתכלת היא כמראה השמים במהרהותי, כלומר כחול-עמוק-מאד והיא ממש הגדרת המראה בתלכות רבינו הגדול הרמב"ם, שהיא בלי ספק קבלה מהגאונים שנשתמרה אצלם מהזמן שעדיין היתה התכלת קיימת בישראל. אותה ההגדרה אנו מוצאים גם בפרק הציצית בספר ג'דעין של א"י בן אהרן, הכריססכא הגדול של הקראים. קצת מוזד הדבר בעיני כי שום אחד מהמחברים הידועים לי שעסקו בהגדרת מראה התכלת (והגאון מראדוין בכלל) לא השתמש בדיעה שנמסרה לנו בתלמוד, כי היה קשה מאד להבחין בין המראה של צבע קלא-אילן לתכלת ושהבחנה זו היתה נעשית לא כבדיקת העין אלא במין הפרדה בימית. הערוך פותר קלא-אילן אינדיגא (ברובית Indicum) ביונית (avdicos) במראה האינדיגא אין מקום להסתפק, ידוע שהוא כהול-עמוק שחרותי פשוט איפוא שהתכלת שהיה כמותו היה מראה טייעף שווארין בלויא". הסופר הרומי פליני ועוד רבים איתו משכחים את צבע האינדיגא שמוצאו מארץ הורובוסרים לנו פרטים ע"ד תעשיתו של אותו הצבע, יש לנו גם בתוספתא ע"ז פרק ז' רבו למסד עשיתו של האינדיגא:

בספרות היונית והרומית העתיקה קרוב בעיני לאמר שהמראה הזה היה כחול יורקק (היינו בלויא-גרין: כאנגלית greenish blue) — אך מי זה יהיון לבטל בלי מופתים חותכים את קבלת הערוך שקלא-אילן הוא אינדיגא, הצבע הכחול השחורו שמוצאו מהודו? ודאי הוא לכל יודע ומבין בדברים הללו שקלא-אילן של היונים והרומים אין זה ודאי אינדיגא וסי שאמר שקלא-אילן וקלא-אילן חד הוא הוא כמטל בהשקפה נרדא את קבלת הערוך, שהיא עמוד גדול כהכנת התלמודים והמדרשים. אופיית היא הנטייה של הרכה מבלשנינו מהאסכולה האשכנזית לטרות בכל כחם למצוא מקור יוני או רומי לכל מלה קשה בספרות רז"ל. כמה כרכורים מכרכר כאן החכם זכס להראות שהמלה קלא-אילן יונית משוכשת היא! לדעתי לחכם טרח כל כך המלה קלא-אילן, לפי הנראה לי עדות היא על סגס ססחרו ישר וסצוי מאד בין אבותינו בארץ ישראל ומדינות הודו. קלא בלשון סנסקריט הוראתו הצבע הכחול העמוק הנקרא אינדיגא בלשונות האירופיות, אילן כמשמעו והוראת המלה המצורפת קלא-אילן הוא קלא הנעשה מאילן, להוציא את הכחול העמוק שהיה נעשה מחומרים דוממים (הכחול העתיקי "ancient blue", הכחול המצרי Egyptian blue, הכחול האלכסנדרוני "Alexandrian blue" 1) בשוש לב אל העוכדא שהצמח המוציא את צבע האינדיגא מגיע בגדלו לגובה של חמס רגלים במדה אנגליא (5 feet) אין לנו להתפלג על שכינוהו בלשון העם אילן". עי' לדוגמא, סוכה ל"ה רש"י ר"ה וחייבין בערלה וירושלמי כלאים פרק ה' הלכה ח'. בספרות היונית והרומית אמנם לא מצינו המלה קלא-אילן "Kallailan", אבל מצינו לעיפנינו, אחד מאבות האמונה הנוצרית, המשוה את המראה Kallaiui, קלא-אילן למראה "היקינתוס" (Alogia Sect — 34) והמראה האחרון הזה הוא כידוע מכבר, תכלת. לעיל נתברר כי המראה קלא-אילן Kallaiuos לא זהו מראה אינדיגא השוה לתכלת שהוא היקינתוס ביונית (ע"י בפרקנו הקודם). ועל כן אני שופט בצדק שטעות סופר יש כאן וצריך לגרוס Kallailan קלא-אילן שהוא הוא המראה השוה למראה התכלת. מהיכן בא שגיפנינוס קורא לאינדיגא של היונים והרומים קלא-אילן? לדעתי מפני שהוא היה פלישתנאי ומכאן שבארץ ישראל קראו גם הנכרים לאינדיגא קלא-אילן לפי שבספר זה היה ענף התעשייה שהתעסקו בו ישראל ביחוד והנכרים היו קונים מהם. המלה Kallailan (קלא-אילן) היתה מורה לכומרים המעתיקים ומאידך גיסא הכירו היטב במלה Kallaiui והשבו לתקן וקלא-אילן.

עתה לאחר שנתחזרה לנו נקודה זו למרי עלינו לשוב לחידה שעמרנו עליה בתחלת הפרק, הכנסת מראה העשבים

פורי'ש בלעז'י. הרי דברים מפורשים שהתכלת הוא מראה גרין'ן וזמן ק"ש הוא לר"א משיכיר בין שני מראות גרין'ן. אכן הרמב"ם בפירוש המשנה מדגיש שהתכלת הוא שם נופל על הצמר הצבעי, כעין תרשיש כ"כר". כלומר כחול-עסקר-שתדורו ועל הכרתו הוא אומר שהוא ירוק. בכובן של גרין'ן. באמת אין שום צורך להניח שהתכלת הוא מראה קרוב לירוק (גרין) בכדי להבין את דברי ר' אליעזר. לאור כהה קשה מאד להבחין בין הצבעים ככלל, וכיוצא קשה להבחין בין צבעי-כחול-עמוק (דונקעל—בלויא) לצבע ירוק-עמוק שהוא היה כנראה, צבע הכרתי. בשויות לכאן יש להעיד על דברי התוספות בסוכה ל"א ע"ב, שהביאו ראיה מהירושלמי ברכות פרק א' משנה ב' שכרתי מראה ויר'ד (Vert: גרין) כעין עשבים. דאחהוא דבין תכלת לכרתי מסיים ליה תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע". כנראה שהם הבינו שסמיכות המאמר של ר' מאיר בנוסחא הירושלמית "תכלת דומה לים וים דומה לעשבים" וכו' לאותה הלכה של בין תכלת לכרתי היא בכדי להצחיר את קירוב המראות שבין תכלת לכרתי, לפי שהתכלת קרובה לירוק של העשבים. לפי קוצר דעתו לא אבין הצהרה זו למה? כשנמסר סדור הירושלמי עדיין היתה התכלת קיימת בישראל, על כל פנים בארץ ישראל, והכרתי היה גם כן ידוע לכל אדם, ולא הוצרכו או להסביר את דברי ר' אליעזר—"בין תכלת לכרתי". חוץ מזה אין שום הברה שהמאמר נסמך לכאן לשם הסברה. יותר נראה שסמכו אותו לכאן מפני שלעול הנמרא אומרת, מה טעמין דרבנן, וראיתם אותו מן הסמוך לו ופי' דר' אליעזר וראיתם אותו כדו שיהא ניכר בין הצבועים" וכשני הטעמים נקודת הכובד היא המלה "אותו", ומסיפה הנמרא עוד דרשא על "איתו": "תני בשם ר' מאיר וראיתם אותה אין כתיב כאן אלא וראיתם אותו מניד שכל המקיים מצות ציצית כאילו מקבל פני השכינה, מניד שהתכלת דומה לים וים דומה לעשבים וכו'". עפר אני תחת כפות רגלי רבותינו בעלי התוספות ז"ל, אבל כך נראה לי פשוטן של דברים הללו.

כאן ישאל השואל סוף סוף מה ענין עשבים לתכלת? יקבלו השואלים את תשובתם לפי מה שדעתי משינה. מאמרו של רבי מאיר נמסר לנו כהלופי נוסחאות כמפורט לעיל. אפילו אם נסיה דעתנו לפי שעה מהמדרשים והלוקטשים, כבר יש לנו שני נוסחאות בין הבבלי והירושלמי. רגילים הם המבקרים בכנן זה לסבור שהנוסחא היתרא ירובה מאוחרת היא, או בכל אופן שאין שתי הנוסחאות מקוריות. לדעתי אין זה בין התכרה כלל וכלל. דבר שביח הוא היום ובכל זמן שהמחבר כעצמו מנסח את מאמרו משנה בתוספת או תרגומו מההדור הנוצא שמו הנוסחאות הוצאו רשנו

התלמוד הירושלמי, "תכלת דומה לים וים דומה לע" ועשבים דומים לרקיע". אינה יכולה להתפרש עפ"י שיש לפנינו שורה של דימויים הדרגיים. דומה לדו מכאן אני אומר בא זה ולימד על זה הנוסחא הזאת. הרגשתי היא ג"כ כולה של רבי מאיר. מלמדת על הנ הבבליית "תכלת דומה לים וים דומה לרקיע" וכו', שאף אינה הדרגית "בדומה לדומה". ואם תמצא לאמר שהנ הבבליית עיקר והנוסחא הירושלמית היא הרהבה מאו הרי על כל פנים הרהבה זו נעשית ע"י רבותינו חכמי ישראל קודם לחתימת התלמוד הירושלמי ונתקבלה כדור בתור מאמרו של רבי מאיר, ואם כן היא מראה לנו שרבותינו אלה לא פירשו את מאמרו של רבם הגדול עפ"י שחיא שורה של דימויים הדרגיים—דומה לדומה, וזה די כמדומה לי שפכשו נפתח לנו פתח לפתרון החרדה. תהלה יש לנו להבין ים למה נאמר אף ב הנוסחאות שאינן מוכרות עשבים? הלא התכלת כפי שה היא מראה הרקיע בטהותו והיה די לאמר שהתכלת לרקיע, ידעתם של הרמב"ם והגאונים כמראה התכלת בלי ספק מהקבלה שבעל פה ולא רק ממאמרו של ר' איני יודע איך היה הרמב"ם סתרין קושיא זו, ים למה נ אפשר שהיה מסביר זה עפ"י הרכבה כזו של רש"י בב מ"ג, שים נזכר כאן ללמדנו שהתכלת מרמזה ג"כ על ר שנעשו בקריעת ים סוף, אפשר ג"כ לתרץ תירוצים או שיערי תירוצים לא נעלמו. יש לאמר, למשל, כי ה לא ה' תמיד כמראה התכלת, שמראה התכלת הוא כשהרקיע בטהרתו לעין השמש הבחירה כמפורש ב רבינו הגדול, וע"כ ר' מאיר שהיה דורש להסוין בית יו הפשוטים הולכים בהדרגה והתחיל מראה הים שט כמעט תמיד כמראה התכלת ומכאן בא בדרשתו לו הרקיע עוד אפשר, כי כוונת דרשה זו זו היתה את העולם השפלי הארץ, עם העולם העליון, ה בדמוי של צבעי כלומר הים שהיה כתהלה מכסו כל הארץ, ושגם עתה מכסה את רובה, והשמים מראה להם, דומה לאותו המראה שראו הנביאים ברמות הכבוד והתכלת כאה להעלות את רעיוננו בהדרגה עד ש את כסא הכבוד מעתה כבר נקל להבין את הנוס המוללות עשבים. ידוע שהקדמינים חשבו את החול הכרתי (המראות בלוי וגרין) לבני סוג אחד וזהו ה דרשה בנוסחאות הללו שלשלת אחת של צבעים בני אחד מחברת את כל העולם, הים ועמטה הארץ—הע הרקיע וכו'. והתכלת שציצית מעוררת את רעיונינו אלה בכדי להעלות את המחשבה עד לכסא הכבוד. מ